

Jánk István

Nyelvi előítélet és diszkrimináció a magyartanári értékelésben *(Rási Szilvia)*

KONSTANTIN FILOZÓFUS EGYETEM. NYITRA. 2019. 238 OLDAL

A nyelvi alapú diszkrimináció szerepe az oktatásban

Nyelvjárásban beszélni érték, amelyet mindenképpen érdemes megőrizni; minden nyelvváltozat egyforma értékkel rendelkezik; nem helyes dolog megbélyegezni a nyelvjárásban beszélőt. Ilyen és ehhez hasonló kijelentéseket hangoztatnak a tanárok – főleg a magyartanárok – a diákjaiknak nap mint nap a magyar oktatási intézményekben. Jánk István nemrég megjelent könyve viszont éppen erre a nyelvjárást értéknek tekintő és ezt hangsúlyozó kijelentésre cáfol rá azzal, hogy ismerteti az általa végzett kutatás eredményeit, amely négy ország magyartanáira és tanítóira fókuszált.

Jánk István jelenleg az egri Eszterházy Károly Egyetem Bölcsészettudományi és Művészeti Kara Magyar Nyelvészeti Tanszékének adjunktusa. Fő kutatási területe az oktatási környezetben megjelenő nyelvi alapú diszkrimináció (más néven: lingvicizmus). A kiadvány, amely a *Nyelvi előítélet és diszkrimináció a magyartanári értékelésben* címet viseli, 2019 nyarán jelent meg a szlovákiai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Karának gondozásában. A 236 oldalas könyv a laikus érdeklődők számára is figyelemfelkeltő, információgazdag olvasmány, amely az Emberi Erőforrás Támogatáskezelő által finanszírozott a Nemzet Fiatal Tehetségeiért ösztöndíj támogatásával jött létre. A mű témája rendkívül fontos és aktuális, hiszen az oktatási és nevelési folyamat egyik legproblematisabb műveletét, a pedagógiai értékelést vizsgálja, különös tekintettel a standardtól (beleértve a nyelvváltozatok mellett a nyelvhasználatot is) eltérő nyelvváltozatban beszélő diákok szóbeli feleletére. A szerző elsődleges feltételezése a vizsgálat megkezdése előtt az volt, hogy a nyelvjárási háttérű, valamint a szociális értelemben vett nyelvi hátránnyal rendelkező diákok az oktatási folyamatban a nyelvi alapú diszkrimináció áldozatai, elszenvedői. Kutatásával – amelybe több mint 550 leendő és gyakorló magyartanár kapcsolódott be – egyértelműen alátámasztotta az előbb említett hipotézist: az általa kidolgozott módszer segítségével bebizonyította, hogy a nyelvi alapú diszkrimináció hangsúlyos szerepet kap a magyarórákon, és kiemelt jelentőséggel bír a pedagógiai értékelés során.

Míg a pedagógusok nyelvi attitűdjéről, valamint a nyelvi szocializáció és a családi háttér kapcsolatáról a nemzetközi és a magyar szakirodalomban is találunk számos kutatást, addig a különböző nyelvi háttérrel rendelkező diákok tárgyi tudásának az értékeléséről eddig csekély számú munka jelent meg, holott sajnos élő jelenségnek számít az, hogy azok a diákok, akik a pedagógus által használt/preferált nyelvváltozattól eltérően beszélnek, kedvezőtlenebb értékelést kapnak. A kötet egyik legfőbb küldetése és egyben érdeme ennek a hiánynak a pótlása.

A mű szerkezetileg jól tagolt, logikusan felépített, könnyedén követhető és áttekinthető, hét fő fejezetből áll, és további alfejezetekre tagolódik. A bevezető szakasz (9–16) után következő első fejezetben (17–36) a kutatás eredményeinek az értelmezéséhez szükséges elméleti keret megalapozása következik.

Ebben a részben a szerző részletezi mind a kutatás, mind a monográfia alapfogalmait. Többek között a nyelvi hátrányt, a nyelvi alapú diszkriminációt, a nyelvi szocializációt, a nyelvhelyességet és a nyelvi ideológiákat, valamint a standard nyelvi kultúrát mutatja be (a témából adódóan az anyanyelvi nevelés kontextusában értelmezve ezeket a fogalmakat). A szerző továbbá ismerteti a pedagógiai mérést és értékelést befolyásoló, torzító tényezőket, nem utolsósorban pedig rávilágít arra is, hogy miért számít a szóbeli felelés/feleltetés a nyelvi alapú diszkrimináció egyik legfőbb terepének.

A kötet második fő fejezete (37–52) a nyelvi alapú diszkrimináció kutatásának az előzményeit mutatja be. A szerző olyan korábban elvégzett hazai és nemzetközi vizsgálatokról nyújt áttekintést, amelyek kiindulópontként szolgáltak a saját kutatásához, például a szociális háttér és a nyelvi hátrány összefüggéseivel kapcsolatos kutatások, a pedagógusok attitűdjeit vizsgáló kutatások, illetve a nyelvi hátrány és a tanári attitűd találkozásáról készített vizsgálat.

Kiemelkedőnek számítanak a könyv azon módszertani erényei, amelyek a harmadik fejezetben (53–75) jelennek meg. A szerző ebben a részben rávilágít arra, hogy a korábbi, hagyományos kutatások (például a megfigyelés, a kérdőíves, klasszikus attitűdvizsgálat, az ügynökvizsgálat) miért voltak alkalmatlanok a lingvizmus mérésére. A hagyományos kutatási módszerek korlátjai és problémái után megindokolja a nyelvi diszkrimináció vizsgálatára irányuló új módszer kidolgozásának a szükségességét. Ezt követve bemutatja az általa kidolgozott, első ránézésre meglehetősen komplex módszer egyes elemeit az instrukcióktól kezdve a kutatásban használt tananyagrézleteken át, a feleletértékelő kérdőívig. A negyedik fejezetben (76–85) a kutatást előkészítő próbaméréséről olvashatunk, valamint megismerhetjük a próbamérés eredményeit és tanulságait. A kutatás azonban itt nem ért véget. Nagy érdeme a munkának, hogy nemcsak egy országra, csoportra és mérésre terjedt ki, hanem összesen négy Kárpát-medencei ország került be a mintába. Megjegyzendő továbbá az a tudományos igényesség, amellyel az adatfelvétel és a mérőeszköz kidolgozása megvalósult: a próbamérés során használt mérőeszköz további finomításon, afféle finomhangoláson esett át a próbamérés eredményei és tapasztalatai alapján, hogy még pontosabb és precízebb mérést lehessen általa végezni.

A próbamérést követő fejezet (86–193) tartalmazza az átfogó, négy országra kiterjedő adatfelvétel eredményeit. Ebben a részben a szerző külön-külön ismerteti az egyes országok mintáit, osztályzatait, végül összegzi és kiértékeli az adott ország eredményeit, majd levonja az eredményekből származó tanulságot. Számszerűsítve: a 2017–2018-as nagymintás mérésben Magyarországról 216, Szlovákiából 128, Romániából 108, Ukrajnából pedig 50 adatközlő vett részt, azaz összesen 502 gyakorló és leendő magyartanár került a teljes mintába. Ez az egység azért is figyelemre méltó, mert a szerző bemutatja és összehasonlítja azt, hogy milyen értékelést kaptak a kutatásban szereplő nyelvváltozatok azokon a területeken, ahol a magyar államnyelvként, illetve azokon, ahol kisebbségi nyelvként van jelen. Mintaértékkel bír az összegyűjtött adatok alapos, statisztikai módszereket is érvényesítő, precíz, többváltozós feldolgozása, amely elsődlegesen az SPSS statisztikai adatelemző számításain alapszik.

A kötet hatodik fejezetében (194–197) található a kutatás eredményeinek az összegzése, amelynek alapján a szerző legfőbb megállapítása az, hogy a nyelvi alapú diszkrimináció mind Magyarországon, mind a határon túli országokban erőteljesen jelen van a magyartanárok és magyartanárjelöltek értékelési gyakorlatában. A kutatás ugyanis a szerző által korábban felállított hipotézis számszerűsített, megkérdőjelezhetetlen igazolása. Ez a megállapítás azért is különösen megdöbbentő, mivel arra világít rá, hogy a későbbiekben a nyelvváltozat és a nyelvhasználat rendkívüli jelentőséggel bír a különféle nyelvi háttérrel rendelkező gyermekek iskolai sikertelenségében. Ha ugyanis a diákok minden próbálkozásuk ellenére sem részesülnek megfelelő értékelésben, az nagyon könnyen egyfajta tanult tehetetlenséghez vezet, valamint a tanulók képességeiről alkotott – meglehetősen szubjektív – képet is jelentős mértékben befolyásolja. A könyv utószavában (198–200) a szerző további kutatások lehetőségét veti fel, amely már kiterjedne más tantárgyakat tanító pedagógusokra is.

Jánk István kötete mind tudományos, mind ismeretterjesztő szempontból hiánypótló mű, amelynek jelentősége vitathatatlan, mivel egy napjainkban rendkívül kurrens problémát tárgyal: a nyelvi alapú diszkrimináció oktatásban betöltött szerepét. A kötet olyan adatokat mutat be, amelyek alapján a jelenlegi oktatási gyakorlat diszkriminatív, hátrányokat okozó jellege előtérbe kerül. Ennek a ténynek a tudatosítása azonban jelentős mértékben hozzájárulhat ahhoz, hogy az oktatási intézményekben additív szemlélet alakuljon ki, illetve ahhoz, hogy a standard nyelvváltozat létének felismerése ne eredményezzen sem nyelvi alapú diszkriminációt, sem a saját nyelvváltozattól való elidegenedést. Ennélfogva a kötet eredményeinek bemutatása rendkívül fontos lenne a pedagógusképzésben (is), ugyanis a vizsgálat adatainak tudatosítása hozzájárulhatna azon helyzetek elkerüléséhez, amelyekben a pedagógusok a nyelvhasználat és/vagy nyelvváltozat alapján igyekeznek döntést hozni olyan szituációkban, ahol ezen tényezők egyáltalán nem relevánsak. Mindezek alapján a kötet mind a gyakorló pedagógusok, a tanárjelöltek, az oktatással, a nyelvészettel foglalkozó szakemberek, mind a laikus olvasó számára haszonnal forgatható.

Rási, Szilvia: The role of language-based discrimination in education

Az írás szerzőjéről

Rási Szilvia

doktori hallgató
Eszterházy Károly Egyetem
Neveléstudományi Doktori Iskola, Eger
szilviarasi[kukac]gmail.com